

Schody nesvobody (totalita) / metodický list programu

„A my se chodíme do Moskvy učit, víte co? My se od ruských bolševiků do Moskvy chodíme učit, jak vám zakroutit krk.“ Klement Gottwald

Témata

Osvobození Uherského Hradiště, totalita, komunismus, Československo v letech 1945–1951, kolektivizace, polarizace společnosti, cenzura, udavačství, útoky přes hranice, kádrové posudky.

Určeno pro

9. ročník ZŠ, SŠ

Délka programu

4 x 45 min (včetně inscenovaných pasáží)

5 x 45 min (upraveno pro školy)

Vazba na inscenace Slováckého divadla

Program je možné realizovat samostatně nebo na něj navázat návštěvou inscenace Farma zvířat. S žáky ho můžete realizovat sami nebo si zavolat naše lektory.

Očekávané výsledky učení

➔ Žáci/studenti:

- pochopí historický kontext konce 2. světové války a základních událostí let 1945–1951, které ovlivnily nadlouho život obyvatel v Československu
- dokážou propojit historická fakta s životem běžných studentů a zažijí, jak těžké je rozlišit dobrý úmysl od zneužití moci
- rozvinou schopnost vcítění, spolupráce a kritického uvažování při práci v roli
- rozliší znaky totality a zvládnou je rozpoznat v běžných životních situacích
- poznávají historické osobnosti i pamětníky ze Slovácka a okolí a posilují vztah ke svému regionu

➔ Program rozvíjí klíčové kompetence žáků/studentů:

- k učení – propojují historické poznatky s vlastní zkušeností a zážitkem
- komunikační – vyjadřují a obhajují názor, diskutují v roli i mimo ni
- k řešení problémů – zvažují různé možnosti rozhodnutí, hledají argumenty pro a proti.
- sociální a osobnostní – spolupracují ve skupinách, respektují odlišné názory.
- občanské – přemýšlejí o hodnotách demokracie, odpovědnosti a o vztahu jednotlivce k dějinám, posilují vztah ke svému regionu
- kulturní – poznávají dobovou kulturu 40. let, čtou a tvoří scénické obrazy, vyjadřují se nejen slovem ale i tělem

Autorky metodiky

Daniela Evjáková, Veronika Kořínková

Připravilo Plusko Slováckého divadla ve spolupráci s EDUdramou v rámci programu Erasmus+.

V programu jsou využity informace ze Státního okresního archivu Uherské Hradiště, vzpomínky pamětníků zachycené Pamětí národa a další zdroje.

Než začneme

Součástí programu *Schody nesvobody – totalita*, který naši lektori realizují přímo ve školách, jsou inscenované situace a herecké výstupy pro dva lektory v rolích. V metodickém

listu uvádíme pouze výběr aktivit, které je možné využít ve školní výuce s jedním pedagogem. Program *Schody nesvobody* patří k lektorsky náročnějším. Doporučujeme jej pro pedagogy, jenž mají s dramatickou edukací už jistou zkušenost, nebo pro odvážnější pedagogy, kteří rádi zkouší nové věci. Pasáže hrané dvěma lektory jsou v tomto metodickém listu nahrazovány storytellingem (převyprávěním částí příběhu), což je někdy méně dynamické a proto program trvá déle než při naší realizaci. Mnoho situací vyžaduje, aby pedagog realizující program vstoupil do role. Texty může pedagog číst, není nutné přesvědčivé ztvárnění role, stačí porozumění situaci a náznak nálady. Žáky/studenty (dále jen studenty) může naopak herecká nedokonalost osvobodit od přílišné sebekontroly a tlaku na výkon. Role, kterou je potřeba v programu ztvárnit pedagogem, je role dobové učitelky/učitele (dále jen učitelka). Proto používáme označení „lektor“ pro pedagoga, který program vede, a pojem „učitelka“ ponecháváme výhradně pro označení role.

Pokud byste měli zájem o realizaci programu našimi lektory, neváhejte nás kontaktovat – rádi k Vám přijedeme. V opačném případě věříme, že Vám aktivity uvedené v tomto metodickém listu poskytnou inspiraci pro práci se žáky a studenty (dále jen studenty).

Metodický list programu *Schody nesvobody – totalita* je tematicky vystavěn přímo pro potřeby vyučovacího procesu. Program přenesle účastníky do let 1945–1951, kdy v rolích dobových studentů uherskohradištského gymnázia zažijí naději na lepší časy po válce a nenápadně nastupující diktát komunistické strany. Prostřednictvím dramatické výchovy účastníci vnímají historické události očima svých postav a prožívají je aktivně – pohybem, slovem i emocí. Takový zážitek v nich zůstává déle než pouhá přečtená informace.

Program je stavěn do bloků jako projektové vyučování. Je možné ho realizovat vcelku (5 x 45 min), rozdělit jej na menší části, nebo podle potřeby použít jen vybrané aktivity.

Pokud byste vybírali jen části programu, nevynechejte závěrečnou reflexi. Je důležité dát prostor vše shrnout, dát si zpětnou vazbu, zhodnotit aktivity a sdílet společně zjištění a překvapení z poznání nebo pocity z programu. Reflexe umožňuje uvědomit si lépe smysl prožité aktivity nebo situace, učí studenty formulovat své názory, učí toleranci (každý může situaci reflektovat jinak) a také dává pedagogovi potřebnou zpětnou vazbu, co ve skupině funguje více, co méně, co bylo jasné, co naopak třeba příště zkusit jinak.

PROSTOR A POMŮCKY

Pro realizaci programu je třeba prostor umožňující volný pohyb, s židlemi nebo podsedáky pro studenty umístěnými po obvodu místnosti. K plnění úkolů je nutné mít předem připravené textové přílohy a potřebné pomůcky.

Každý student si přinese své pero. Je možné zapojit studenty více, a pokud mají společně s lektorem (pedagogem) chuť, mohou přijít v den programu do školy v retro oblečení (1945–1950).

Scéna a rekvizity

➡ 6 židlí (pokud nejsou součástí prostoru)

- ➔ nástěnka s neutrálním potahem (lze využít tabuli)
- ➔ červená látka pro proměnu neutrální nástěnky v komunistickou nástěnku
- ➔ desky/podložka pro učitelku (lektor je může využívat pro čtení ze scénáře)
- ➔ malé tužky dle počtu studentů, černý fix (ideálně prateľný), pero
- ➔ papírová páska, lepicí guma (na lepení znaků režimu) – lze nahradit magnetickou tabulí s magnety
- ➔ audio přehrávač
- ➔ velký list papíru (cca A1) pro vylepování znaků režimů s nápisy TOTALITA a DEMOKRACIE
- ➔ velký list papíru (A0) pro nakreslení siluety Olivie
- ➔ 5 x A5 papíry čisté pro psaní manifestu
- ➔ A5 čisté papíry pro kreslení hvězdy podle počtu studentů
- ➔ 1 listina pro podpis do strany

Kostýmy

- ➔ šátek jako znak dobové učitelky (pro lektora v roli)
- ➔ čepice/klobouček jako znak Olivie (pro studenty v roli)

- ➔ kabát nebo jiný kostýmový znak pro pohraniční stráž
- ➔ studenti volitelně v retro oblečení

Tištěné textové přílohy programu

- ➔ Portréty prezidentů Edvarda Beneše, Klementa Gottwalda
- ➔ Znaky režimů 1 – hra Demokracie-totalita – aktivita 2
- ➔ Znaky režimů 2 – konec války – aktivita 5 (10 pojmů tištěných oboustranně a rozstříhaných na 5 lístků, aby bylo jedno slovo z jedné a druhé slovo z druhé strany, poslední pojem jednostranně.)
- ➔ Znaky režimů 3 – velké řazení pojmů – aktivita 10 (rozstříhané na 10 lístečků po jednom pojmu)
- ➔ Znaky režimů 4 – malé řazení pojmů – aktivita 15 (rozstříhané na 10 lístečků po jednom pojmu)
- ➔ Znaky režimů 5 – za dopisem od Filipa – aktivita 19 (rozstříhané)
- ➔ Výstup po schodech nesvobody_pro lektora
- ➔ Výstup po schodech nesvobody_na zem
- ➔ Výstup po schodech nesvobody_cizí státy

Audiovstupy

Hudba pro vytvoření atmosféry – 40. léta (tip – Ježek + Voskovec + Werich, Benny Goodman), budovatelská hudba (tip – Hymna demokratické mládeže), hudba typická pro spartakiádu, skladba od Muddyho Waterse

Archivní nahrávky – projev Klementa Gottwalda (tip – projev z prvního sjezdu mládeže, archiv Českého rozhlasu, méně známé projevy Klementa Gottwalda – po 19. minutě)

PRŮBĚH PROGRAMU

➡ 1. Vstup do programu / rozhovor v kruhu

Popis aktivity

Studenti se usadí do kruhu, lektor představí průběh programu a úvodní východiska, klade otázky, aby rozproudil rozhovor: *Víte, proč jsme se tu dnes sešli? Co si myslíte, že vás čeká?* Lektor vyzývá k vstřícné pozornosti (nehodnotíme návrhy spolužáků, jde o improvizaci, nepředpokládá se perfektní formulace nebo předvedení) a otevřenosti ke hře.

➡ 2. Úvodní hra / zahřívací hra naznačující téma

Pomůcky – 20 lístečků se znaky režimů (rozstříhaná příloha Znaky režimů 1 – hra Demokracie-totalita)

První úkol-hra Molekuly

Na úvod se studenti rozehrívají hrou *Molekuly*. Pohybují se po prostoru a na povel lektora se shlukují co nejrychleji do skupinek podle vyvolaného čísla (např. při povelu „dva“ vytvoří dvojice apod.).

Druhý úkol-hra Demokracie-totalita

Po chvíli, když studenti pochopí princip, lektor hru ztíží. Poslední vyvolané číslo je „čtyři“ a studenti chodí ve čtveřicích (nebo v takovém počtu, aby bylo celkem 5 skupin). Jejich úkolem je hledat po prostoru poschovávané papírky se znaky režimů. Ty jsou schované tak, že není nutno nic nadzvedávat ani chytat. Navíc během pohybu dostávají od

lektora další pokyny, které jejich pohyb komplikují – například dotýkat se lokty, rameny, koleny či patami, couvat, nebo vykračovat vždy jen pravou nohou.

Každá čtveřice, která najde papírek, jej donese lektorovi. Hraje se, než má lektor všech 20 lístečků se znaky režimů u sebe.

Třetí úkol-Třídění lístečků – totalita/demokracie

Hudba se spustí potřetí. Po jejím zastavení studenti opět hledají svou „rodinu“ a židli. Židli však postupně ubývá. Skupina, která nenajde volnou židli, zůstává spolu a až do konce programu tvoří jeden tým, jednu rodinu.

Pomůcky – 20 lístečků se znaky režimů z předchozí hry, velký papír na zeď rozdělený na dvě poloviny – jedna s nápisem „Demokracie“, druhá polovina s nadpisem „Totalita“.

Popis aktivity

Studenti zůstávají ve skupinách, které vznikly v předchozí aktivitě, a budou v nich dále pracovat. Každá skupina obdrží čtyři lístky s pojmy nebo výroky. Úkolem je během dvou minut přečíst texty na lístcích a společně rozhodnout, zda patří k pojmu *totalita* nebo *demokracie*. Poté si skupina zvolí zástupce, který jejich rozhodnutí představí ostatním. Lektor se případně doptává na význam pojmů a ujišťuje se, zda jim studenti rozumějí. Je možné nalepit znak režimu i doprostřed na dělicí čáru, pokud studenti usoudí, že se tento znak vyskytuje v obou politických systémech. Aktivita pokračuje, dokud všechny skupiny neodprezentují.

➡ 3. Deník Olivie – seznámení s postavou / poslech a simultánní reakce tělem za kolektivní postavu

Pomůcky – přehrávač s hudbou první poloviny 40. let

Popis aktivity-Deníkový zápis

Lektor uvede vstup do příběhu čtením úryvku z deníku studentky Olivie. Prozradí, že Olivie je stejně stará (v případě ZŠ) nebo jen o něco mladší (v případě SŠ). Studenti mohou u čtení přemýšlet, v jaké době dívka žila. Příběh Olivie se stane linkou, k níž se budou v průběhu celého workshopu vracet. Text vychází z autentického deníku studenta té doby.

Instrukce

Zavřete oči a představte si, že jste studentka Olivie, sedíte u sebe v pokojíku a píšete si do deníku tato slova.

První úkol-Čtení deníku z období Protektorátu

Čtení deníku doporučujeme podpořit tiše znějící dobovou hudbou ze 40. let.

Lektor – v roli Olivie:

Neděle 11. února

Je zase mrazivý den a studený vítr. Dopoledne jsem byla u Filipa, hráli jsme trochu s klarinetem. Filip zkoušel hrát nosem. Pitomec. Netopí jím vůbec a snad už vůbec topit nebudou. (...) Propuká úplná nouze o uhlí a o potraviny, zrušili příděl vajec, cukru, mléko není a i ostatního je méně. Jak to chtějí udržet?!!

Studenti sedí se zavřenýma očima. Lektor vystoupí z role (změní intonaci) a vyzve je, aby jednou rukou vytvořili gesto, které podle nich vyjadřuje Olivieiny pocity a rozpoložení v dané chvíli. Poté v gestu setrvávají a pokračují v poslechu další části textu.

Lektor – v roli Olivie:

V poslední době mnou několikrát zachvěla obava – snad zbytečný strach? Že by – tubera? Usuzovala jsem tak z chřipkových bolestí v zádech. ... TBC. Tři hrozná písmena, co dodají člověku hrůzy! Večer maminka měla noční službu. Jsem ráda, že má konečně práci, ale nesnáším to. Být sama doma. Sama se svými myšlenkami. Nemohla jsem skoro ani večereť.

Lektor vyzve studenty, aby zkusili gesto ruky změnit podle aktuálních pocitů Olivie.

Lektor – v roli Olivie:

Vzala jsem si aspiriny a díprony a šla jsem na koncert. – Udělalo se mi kupodivu úplně dobře.

Lektor vyzve studenty, aby zkusili opět změnit gesto ruky nebo i celého těla podle aktuálních pocitů Olivie.

Lektor – v roli Olivie:

Koncert byl přerušen poplachem a šli jsme do krytů a pak domů.

(pauza)

Doma jsem ještě chvíli poslouchala rozhlas. Rusové mají další úspěchy.

Koná se někde konference Stalin– Roosevelt– Churchill, mající sjednat konečnou ránu Hitlerovu Německu. Taky vysílali část projevu Hitlera, to byli úplně jiné řeči, než předtím.

Lektor vyzve studenty, aby naposledy změnili gesto ruky. Poté je vyzve, aby jako Olivie zavřeli imaginární deník, položili si ho na kolena a otevřeli oči.

Reflexe

Po přečtení úryvku lektor vede se studenty krátkou reflexi. Ptá se jich, v jaké době se podle nich příběh odehrává – zda dokáží odhadnout rok, zaznamenali konkrétní datum nebo roční období a jaké bylo počasí. Poté lektor upřesní, že šlo o únor 1945. Následně se studentů ptá, zda vědí, jak tehdy vypadala situace v českých zemích – jaký byl politický režim a kdo byl prezidentem. Krátce případně dovysvětlí, že šlo o období Protektorátu Čechy a Morava, kdy v čele stála česká vláda s prezidentem Emilem Háchou, avšak podřízená německé diktatuře.

➡ 4. Vlastnosti Olivie / práce ve skupině

Pomůcky – druhý velký papír pro siluetu Olivie, pratelný fix

Popis aktivity-Deníkový zápis

Jeden ze studentů je vyzván, ať se postaví k velkému papíru (u zdi nebo na zemi) a jiný student nebo lektor obkreslí jeho postavu, čímž vytvoří siluetu Olivie.

Poté se studenti rozdělí do pěti skupin, jako na začátku. Každá skupina má za úkol během dvou minut se domluvit a napsat tři přídavná jména, nebo krátkou větu, která podle nich Olivii vystihuje. Po uplynutí času skupiny své lístky připevní na připravenou siluetu.

Následuje společné čtení všech vlastností.

➡ 5. Konec války a společnost (1945) / živý obraz

Pomůcky – Znak režimů 2 - konec války (10 pojmů tištěných oboustranně a rozstříhaných na 5 lístků, aby bylo 1 slovo z jedné a druhé slovo z druhé strany a poslední pojem jednostranně), přehrávač s dobovou hudbou (40. léta)

První úkol-klíčová slova z deníku / práce ve skupině

Popis aktivity

Lektor představí pět pojmů napsaných na lístečích – *nemoc, nezaměstnanost, chudoba, útlak, nesvoboda* (druhé straně lístků se v tuto chvíli nevěnuje pozornost). Každá skupina si vybere jedno slovo, které podle ní souvisí s tím, co zaznělo v deníkovém zápisu Olivie. Postupně se rozeberou všechny pojmy – každý z pojmů má své opodstatnění v deníkovém textu. Poté skupiny sdílejí své volby – vysvětlí, jaký pojem zvolily a kde ho v textu rozpoznaly.

Každá skupina otočí svůj lístek a přečte pojmy z druhé strany – *vnější nepřítel, vnitřní nepřítel – odpůrce režimu, spolupracující s režimem, mlčící většina, elita – vedení státu*. Lektor zahájí krátkou diskuzi o tom, jak studenti těmto pojmům rozumí a jak je lze zasadit do historického kontextu.

STORYTELLING

Obyvatelstvo na Moravě bylo rozpolcené, ne všichni se shodovali na tom, co je vlastně to zlo. Co myslíte, kdo je v tuto dobu elita (Němci), koho označili Němci za Protektorátu u nás za „vnějšího nepřítele“, komu začali omezovat svobody? (Židé) Pak nám tu zůstává ještě vnitřní nepřítel, to jest, ten kdo je mezi námi. Ten kdo spolupracuje s vnějším nepřítelem. A naopak jsou i skupiny prorežimní, to jsou ti, kteří spolupracují s režimem. Je to možná nepochopitelné, že dnes Slovákovo proslulé svou pohostinností bylo tenkrát velmi antisemitské a antisemitismus zde přetrvával ještě i po válce. Mnozí obyvatelé přecházeli

na stranu nacistů, často nositelé prestižních povolání jako lékaři, právníci, novináři a obchodníci, kteří viděli příležitost zbavit se židovské konkurence. Jiní se zcela radikalizují, stávají se členy fašistické české skupiny Vlajka, vypalují synagogy, útočí na Židy. Mnozí jsou solidární, ale většina obyvatel je pasivní. To je náš poslední pojem – mlčící většina.

Druhý úkol– rozpolcení společnosti / živý obraz

Popis aktivity

Lektor vyzve účastníky k vytvoření společného scénického obrazu společnosti „Slovácko 1945“. Diskutuje s nimi, jak umístit jednotlivé skupiny do prostoru tak, aby jejich postavení odpovídalo významu – elita v dominantní pozici, vnitřní nepřítel a spolupracující s režimem proti sobě, vnější nepřítel (Židé) vyčleněn, mlčící většina v pozici přihlížejících. Poté všichni na deset vteřin zaujmou postoj, který vystihuje jejich roli uprostřed vypjaté situace – vyjadřují vztah k ostatním postavám tělem i výrazem ve tváři.

- *Zastavený obraz může podpořit krátká dobová hudba.*

Zařazení pojmů / rozhovor

Studenti společně rozhodují, zda lístečky s pěti pojmy (nepřítel, elita, ...) uloží na papír k totalitě, k demokracii, nebo na hranici mezi ně. Lektor poté představí zastřešující sousloví polarizace směřující k dehumanizaci a krátce jej vysvětlí – polarizace znamená rozdělení společnosti, dehumanizace odebrání lidskosti – tedy, že někteří lidé byli vnímáni jako něco „méně než lidé“.

(Končí první vyučovací hodina.)

➡ 6. Osvobození Hradiště – konec starého systému fungování společnosti / poslech a improvizace

Pomůcky – přehrávač s budovatelskou hudbou, portrét Edvarda Beneše, nástěnka s neutrálním potahem, materiál na připevnění portrétu prezidenta dle typu nástěnky

První úkol-poslech z deníku Olivie

Popis aktivity

Studenti si sednou opět do pozice „Olivie u deníku“ – představí si, že mají deník na kolenou a přemýšlejí, jak by zaznamenali události, které se k nim dnes dostaly.

- *Jako podkres tiše hraje budovatelská hudba.*

STORYTELLING

Lektor:

Od února slýchala Olivie často o postupu vojsk. Proslýchalo se o Jaltské konferenci, kde se rozhodlo, která vojska budou zasahovat na konkrétních územích. Na Moravu měli přijít Sověti a Rumuni. Nakonec se fronta přiblížila k Uherskému Hradišti. Dne 26. dubna 1945 udeřila sovětská a rumunská vojska od slovenských hranic. Ruská letadla zasáhla mateřskou školu, kde v době okupace sídlilo gestapo a také další cíle. Německé vojska začala v noci z 30. dubna na 1. května ustupovat k severu, ve dvě hodiny ráno přitom zničili most přes řeku Moravu. Výbuch zničil skoro všechna okna na gymnáziu, kde studovala Olivie, Filip a další jejich přátelé.

Lektor – v roli Olivie:

„Doneslo se k nám do Hradiště, že jsou ruští vojáci už blízko, u Uherského Ostrohu. Filipa napadlo, že se tam zajdeme podívat. V Kunovicích jsme natrefili na Němce a Filip po nich začal střílet z praku. Děsně jsem se bála. Ten Filip je fakt pitomec. Jeden voják nás viděl, ale naštěstí nic neudělal.“

Druhý úkol– oslavy konce války / improvizace v situaci Popis aktivity

Lektor vyzve studenty, aby si spolu vyzkoušeli vytvořit situaci rána po osvobození v Uherském Hradišti. Účastníci si představí, že je konec války, vycházejí na ulici jako Oliviiiní spolužáci, zdraví se, objímají, tančí a radují se. Na hudební doprovod vstupují do prostoru, volně se v něm pohybují a vyjadřují radost ze setkání. Jakmile hudba přestane, mají 5 vteřin na dotvoření sousoší oslav vítězství.

- *Jako podkres tiše hraje budovatelská hudba.*

Zastavuje se při instrukci lektora, poté pokračuje.

Třetí úkol– osvobození v deníku Olivie / poslech v situaci

Popis aktivity

Po pohybové části zůstávají studenti stát jako sousoší vítězství. Pokud je jejich pozice náročná, mohou ji zjednodušit. V této formaci poslouchají, jak pokračovala vzpomínka Olivie na osvobození. Úkolem je přemýšlet, co všechno lze o tehdejší atmosféře a Oliviiiných pocitech vyčíst z textu.

Jako podkres tiše hraje budovatelská hudba.

Zastavuje se při instrukci lektora, poté pokračuje.

STORYTELLING

Lektor – v roli Olivie:

„Pak jsme uviděli Sověty a v Kunovicích se už slavilo. Bylo to fantastické. Když jsem na kostele viděla vlát československou vlajku, rozplakala jsem se. Filip si taky otíral oči. Do Hradiště jsme se vrátili až nad ránem. Lidé začali vycházet z bezpečí sklepů a do města mířili první sovětsí vojáci. Z radnice vybíhaly tetky s jídlem a slivovicí. Všichni jsme strhávali německé nápisy a všude visely plakáty osvoboditelů. Ve Starém Městě dokonce postavili vysokou máj. Za pouhý týden dostavili lidé spolu s armádou provizorní mosty a 7. května už přes ně pochodovali rumunští vojáci.

- *Hudba pomalu doznívá.*

Všude po zemi se začali lidé stavět na odpor, naše vláda vydala prohlášení o konci Protektorátu a to už byl opravdový konec války a utrpení.”

Reflexe

Lektor se ptá studentů, zda se z Olivieiny vzpomínky dozvěděli něco nového o ní. Poté společně doplňují další přídavná jména a charakteristiky do siluety Olivie.

Kontext (lektor doplňuje informace)

Lektor doplní informaci, že Olivieina vzpomínka vychází z autentického vyprávění pamětníka z Uherského Hradiště, konkrétně pana Františka Králíka, který popsal, jak s kamarády u Kunovic střídali z praku na Němce a poté slavili osvobození. Dále lektor připomíná závěrečná Olivieina slova o odporu a propojuje je s historickou skutečností – v květnu roku 1945 se obyvatelé na mnoha místech Čech a Moravy postavili na odpor a 5. května vypuklo povstání českého lidu. V tuto dobu se vrátil také prezident Edvard Beneš z exilu a poté česká vláda vydala prohlášení o konci Protektorátu a převzetí moci. Lektor vyvěsí na nástěnku portrét Edvarda Beneše.

➡ 7. Vize lepší budoucnosti – budování nového systému fungování společnosti / hra v roli – polostrukturovaná improvizace, práce ve skupině

Pomůcky – čepice/klobouček – znak Olivie, šátek – znak učitelky, vlastní psací potřeby studentů, 6 x A5 papír pro psaní manifestu

Popis aktivity

Lektor vysvětlí, že si teď zkusí zahrát společně situaci, kdy přichází Olivie do školy. Společně si připomenou dosavadní osud Olivie, dívky žijící v Protektorátu, na konci války. Olivie studovala na gymnáziu v Uherském Hradišti, které bylo v letech 1942–1945 uzavřeno nacistickými úřady. Studenti byli tehdy posíláni na nucené práce, přeřazováni do nižších tříd nebo vyloučeni ze studia. Krátce po osvobození, už v květnu 1945, bylo gymnázium znovu otevřeno.

Všichni se teď pomyslně ocitnou ve třídě, kde Olivie studuje – v kvartě (7. třídě ZŠ, druhém stupni osmiletého gymnázia). Studenti se stanou jejími spolužáky. Olivii bude představovat čepice – ten, kdo ji má, se na chvíli stává Olivíí, ostatní jsou její spolužáci. Lektor bude představovat učitelku.

Na zadání lektora, již v roli učitelky, společně tvoří manifest, hesla – vizi lepší budoucnosti, která budou umístěna na nástěnku.

STORYTELLING

(Polostrukturovaná improvizace)

Lektor – v roli učitelky (nasadí si šátek):

Učitelka: „Dobrý den, povstaňte. – Posad'te se. – Milí žáci, jsme na začátku nové éry, proto bych byla ráda, abychom si řekli, jakou si přejeme budoucnost. Uděláme si teď spolu nástěnku, na kterou si napíšeme heslovitě, jak bychom si přáli, aby naše společnost dál fungovala. Napíšete návrhy začínající slovem „budeme“. Pro pochopení, začnu a pak to nechám na Vás: „Budeme hodně číst.“ Má někdo další nápad? Co budeme?“

Lektor nasadí čepici studentovi: „Co by sis přála, Olivie? Co budeme?“

Student odpoví, lektor předá čepici dalšímu studentovi: „Co ještě?“

Studenti v roli Olivie:

Lektor se ptá ještě asi tři studentů jako Olivie, čepice putuje.

Lektor – v roli učitelky:

„Výborně. Teď se dejte do skupin a vymyslete každá skupina 3 hesla, 3 pravidla našeho příštího společenského řádu. Olivie, rozdej papíry.“

Poté napíše na nástěnku jeho úvodní: „Budeme hodně číst.“

Doplňující instrukce

Lektor si sundá šátek a doplní, že Olivie chtěla s Filipem cestovat – měli sen jet do Londýna na koncert Muddyho Waterse. Na nástěnku poté napíše další manifest: „Budeme cestovat.“ Vzápětí dovysvětlí zadání. Studenti pracují ve stejných skupinách, jako když dříve vytvářeli živý obraz společnosti (elita, nepřítel, mlčící většina apod.). Jejich úkolem je vymyslet a

sepsat několik hesel, které vyjadřují jejich sny, cíle nebo vize do budoucna. Hesla zapisují na kartičky formátu A5.

Lektor obchází skupiny, sleduje, zda studenti rozumí zadání a zároveň si poznamenává nápady (pro pozdější využití v aktivitě 9); zaznamenává si, jak by bylo možné překroutit vize studentů v duchu komunistické ideologie.

Když mají studenti hotovo, přinesou svůj manifest lektorovi v roli učitelky, ta je chválí. Učitelka jednotlivé práce postupně vyvěsí na nástěnku, aby sloužily jako společná motivace. Po odevzdání všech manifestů studenti obcházejí nástěnku a čtou si, co spolužáci vytvořili.

➡ 8. Oslavný taneček nad zdařilou nástěnkou / tanec v situaci

Pomůcky – přehrávač s budovatelskou hudbou

Popis aktivity

Učitelka (lektor v roli) se kochá u nástěnky a navrhne, že společně se studenty vytvoří krátkou taneční sestavu na oslavu tohoto okamžiku. Je vyzvána Olivie (s čepicí na hlavě), aby předtancovala. Student vymyslí za Olivii jednoduchý taneční krok, ostatní jej opakují, poté předá čepici někomu dalšímu a další Olivie přidávají další kroky. Po každém kroku si vždy opakují celou sestavu. Vznikne krátká veselá choreografie, připomínající budoucí spartakiádní cvičení.

- *Zazní pochodová budovatelská hudba.*

Důležité – student, který předtancovala, je na opačném konci místnosti jako nástěnka a všichni studenti jsou tváří k němu. V momentu, kdy studenti tančí, totiž lektor nenápadně přepíše původní studentská hesla tak, aby více „vyhovovala“ režimu (např. k *budeme cestovat*, dopíše → *do Jugoslávie*, k *budeme číst* → *sovětské autory*, k *svoboda tisku* → *ne pro rozvraceče, bez špatných vlivů Západu, se SSSR, ke cti dělníkům apod.*).

(Končí druhá vyučovací hodina. Pokud aktivity provádíte s přestávkou, lektor může přepsat nástěnku až před další aktivitou)

➡ 9. Plány studentů do budoucna – 1949 / polostrukturovaná improvizace

Pomůcky – portrét prezidenta Klementa Gottwalda

Popis aktivity

Lektor uvede, že se děj posouvá do roku 1949, prezidentem už není Edvard Beneš, ale Klement Gottwald. Lektor vymění portrét na nástěnce. Studenti se znovu ocitají ve třídě Olivie, která už chodí do druhého ročníku střední školy (nově čtyřletého gymnázia). Společnost se po válce postupně uklidnila, ale začíná se upevňovat nový systém, jehož podoba zatím není studentům zcela zřejmá.

Za chvíli opět přijde paní učitelka (tedy lektor v roli) a úkolem studentů bude představit v roli Olivie plány do budoucna – co by chtěli dělat, čemu se věnovat, kam směřovat.

Lektor – v roli učitelky (se šátkem):

„Milí studenti, za pár let budete maturovat, a proto už nyní musíte přemýšlet, co dál. Před vámi je krásná budoucnost, všechno je možné. Zkuste se teď zamyslet, jaké máte plány, čím chcete být? Olivie?“

Lektor sundá šátek a vysvětlí studentům, že Olivie je velmi nerozhodná a chtěla by zkusit mnoho povolání. Vyzve studenty, aby zkusili každý říct, jednu věc, čím by si přála podle nich být. Olivieina čepice putuje a každý vymyslí jedno povolání. Lektor uzavírá aktivitu a dopoví, co se dělo ve třídě tehdy dál.

STORYTELLING

Lektor:

Po Olivii přišel na řadu Filip, Oliviiin kamarád (ten co hrál na klarinet nosem a střílel do Němců z praku, jestli si vzpomenete). Filip ani moc nepřekvapil třídu tím, že má jasno, a chce být herec a bavit lidi. Učitelka ale třídu upozornila, že herectví s sebou nese velkou zodpovědnost a že je potřeba mít přehled v literatuře. Filip se nenechal zahanbit, a řekl, že čte pořád a četl už téměř všechno o Masarykovi. To se ale nesetkalo s pochopením. Učitelka varovala, že taková četba už neodpovídá nové době a může být spíše na škodu než k užítku. A Filipovi prý spíš než tatíček Masaryk pomůže to, že je jeho opravdový tatínek předseda místního národního výboru (MNV).

➡ 10. Nová výzdoba nástěnky – 1950 / polostrukturovaná improvizace, hra „Král není doma“

Pomůcky – 30 x A5 papír a psací potřeby, nahrávka projevu Klementa Gottwalda, učitelské desky/podložka

Popis aktivity

Lektor vysvětlí, že se posuneme o další rok v příběhu do třetího ročníku na gymnáziu. Bude navazovat delší improvizovaná situace, proto připomene vstřícnou pozornost. Ve školách byl tehdy zaveden nový povinný pozdrav učitelů i žáků. Místo „Dobrý den“ se zdravilo: „Čest práci, soudružko učitelko“. Ten si studenti natrénují a poté probíhá poloimprovizovaná

situace. Když učitelka (lektor v roli) vstoupí do třídy a pozdraví, studenti mají povinně a hlasitě pozdravit. Následně všem zabaví psací potřeby, vybrané kousky si nechává pro sebe, ostatním rozdá obyčejné, ale zejména stejné, tužky. Později vystoupí z role a vysvětlí hru „Král není doma“. Improvizuje se návazně situace*, kdy studentům učitelka vnutí jedinou možnou vizi naděje – komunistickou hvězdu. Porušení pravidel trestá fyzickým trestem za dveřmi. Pro svá jednání používá argument ochrany před nepřítelem a odkazuje se na společnou dohodu, která je (již přepsaná v duchu komunistické ideologie) na nástěnce.

První část – kolektivizace / polostrukturovaná improvizace

Lektor – v roli učitelky (s šátkem): „*Čest práci studentí!*“

Studenti (dle tréninku): „*Čest práci soudružko učitelko!*“

(Učitelka nespokojena s pozdravem, je může vyzvat k opakování.)

Lektor – v roli učitelky: „*K nám do třídy se přijde podívat pan ředitel, proto potřebujeme trochu vylepšit její výzdobu. Nejdříve si připravíme nástroje. Vyberte všechno, co máte v kapsách, sem odevzdejte psací potřeby. Dostanete místo toho zde tyto kolektivní tužky. (Zabavuje majetek studentů, vybrané, co se jí líbí, si odloží pro sebe.) Co se díváš? My, co máme odpovědnost za výchovu a vzdělání, máme samozřejmě nárok na potřebné nástroje, tedy tohle zabavuji. Ostatní věci se teď spravedlivě přerozdělí, hezky v duchu KOLEKTIVIZACE! A co zbude, poputuje sirotům našich bratrských národů a do Afriky.*“

(Lektor v roli učitelky zabaví psací potřeby studentů a všechno další, co mají v kapsách, rozdá jim stejné tužky.)

Druhá část – nová nástěnka v duchu komunismu / polostrukturovaná improvizace, hra „Král není doma“, poslech v roli

Lektor v roli učitelky, po zabavení tužek, pokračuje v situaci.

Lektor – v roli učitelky: „*A teď k tématu. Z nástěnky musí sálat naděje. Co je podle vás symbol naděje? (Studenti navrhuji.) Ano výborně. (Učitelka nakonec všechny návrhy ignoruje.) Teď, prosím, nakreslete všichni krásné pěticípé hvězdy. Já na ty hvězdy připravím prostor na nástěnce.*“

Lektor sundá šátek a vysvětlí pravidla hry – „Král není doma“. Když se učitelka dívá na studenty, kreslí hvězdy, když se na ně nedívá, otočí list a malují, co je pro nich symbol naděje.

Lektor – v roli učitelky:

„Pustím vám k práci krásný motivační projev našeho prezidenta Klementa Gottwalda z prvního sjezdu mládeže. Dobře poslouchajte, budu vás pak zkoušet.“

Probíhá hra za poslechu projevu prezidenta Klementa Gottwalda.

- *Jako podkres zazní projev Klementa Gottwalda z prvního sjezdu mládeže.*

Třetí část – fyzické tresty za neuposlechnutí / polostrukturovaná improvizace

Popis aktivity

Lektor v roli po připravení nástěnky a po skončení projevu, najde záminku pro konflikt – přistihne někoho malovat si, nebo zaznamenat nevhodné chování (nevhodné podle dobové paní učitelky). Vezme studenta za dveře.

Lektor v roli učitelky: *„Co to tam maluješ? / Co jsi to řekl? ... Pojd' za dveře!“*

Za dveřmi se lektor domluví se studentem, aby po úderu (učitelských desek o zem) zakřičel, jakoby schytl ránu. Zazní několik ran a výkřiků. Než vejdou zpět, domluví se, aby se student tvářil zdrchaně.

Čtvrtá část – překroucená vize budoucnosti, vnější nepřítel číhá / polostrukturovaná improvizace

Lektor v roli učitelky a potrestaný student v roli dobového studenta se vrací do třídy. Učitelka své jednání obhazuje, je prý potřebné držet se vizí a nenarušovat jejich chod, aby se nepřítel nevrátil. Dokládá svá slova sepsaným manifestem na nástěnce, na které již visí přepsané vize studentů v duchu komunistické ideologie.

Lektor – v roli učitelky:

„Co se díváš? Dostali jste krásný úkol, malovat naději pro lid a ne tady narušovat naši důležitou práci. Rozvracení našich vizí nestrpíme. Nebo byste chtěli, aby se velký nepřítel vrátil? On přesně na tohle čeká, kdy povolíme a nebudeme jednotní. Tohle je přece cesta, kterou jsme všichni společně zvolili a je potřeba ji dodržet. Nelíbí se ti něco? Ano, takhle jsme si to zvolili! Podívej se na nástěnku! Běžte. Všichni! Jen si to připomeňte, jak jsme si to spolu domluvili! ...“

Aktivita – Studenti si čtou již změněnou nástěnku (např. u *budeme cestovat* je dopsáno → *do Jugoslávie, budeme číst* → *sovětské autory, svoboda tisku* → *ne pro rozvraceče, bez špatných vlivů Západu, se SSSR, ke cti dělníkům apod.*).

Pátá část – výzva k udávání vnitřního nepřítele / polostrukturovaná improvizace, reflexe v roli

Lektor v roli učitele se ptá studentů, zda přečetli úmluvu na nástěnce a zda už jim je všechno jasné. Pokud se někdo ohradí, zeptá se ho, jaké že to měl plány do budoucna, čím chtěl být a vyhrožuje mu, že se mu to s tímto přístupem nemusí naplnit. Po utichnutí odporujících, nebo pokud není odpor, tak rovnou, vyzve učitelka k tomu, aby jí hlásili všechny, kdo s „jejich společnou vizí“ nesouhlasí.

Reflexe za postavu

Lektor si sundá šátek a vyzve studenty, aby se obrátili na nejbližšího spolužáka a pošeptali mu, co si o této situaci myslí. Poté si opět nasadí šátek a po chvíli šeptání ukončuje poloimprovizovanou situaci.

Lektor – v roli učitelky:

„Co říkal? Co ti to šeptal? Řekni. Nebo mi to pošeptej. Pošeptáš? No nic, bude zvonit. Kdo mi chce říct, o někom, kdo s námi nesouhlasí, nebo jinak narušuje naše budování lepšího světa, ať přijde za mnou o přestávce do kabinetu.“

➡ 11. Rekapitulace, reflexe, storytelling a řazení pojmů

Pomůcky – příloha Znaky režimů 3 - velké řazení pojmů (rozstříhané na 10 lístečků po jednom pojmu)

Reflexe a rekapitulace z prožitých situací / rozhovor v kruhu

Studenti v lektorem moderované diskusi zkusí rekapitulovat příběh, kterým dosud prošli. Poté se lektor doptává, na to, jak vnímali situace, kterými prošli. Jak vnímali situaci, když byl jejich spolužák odveden za dveře? Umí si představit, že se jim něco podobného stane dnes? Jak vnímali důvod učitelky k trestu? Co později u čtení pozměněné nástěnky, jak jim bylo? Mohou sdílet, co si tehdy pošeptali. Zamyslí se společně, jak vnímají učitelku apod.

STORYTELLING

Lektor doplní informace o postavách z příběhu. V této době bylo mnoho studentů potrestáno z různých zvláštních důvodů. Jak bylo naznačeno v situaci, existovali tresty za nevhodnou četbu (roku 1949 byl vydán seznam zakázané četby), nebo za nevhodnou hudbu. To se přesně stalo i Olivii a Filipovi. Olivie měla u sebe magnetofonovou pásku Muddyho Waterse. Učitelce řekla, netušíc, jaké to může mít následky, že je od Filipa. Učitelka v tu chvíli poznamená něco o tom, že už ho tatínek, předseda MNV (místního národního výboru) nebude dlouho „vytahovat z průšvihů“. Proslýchá se totiž, že je prošetřován a je podezřelý z rozvracení republiky.

Poté si společně zkusí zařadit příběh do doby a doplní kontext politického dění. Lektor klade navádějící otázky – Jak vnímali dobu, jak se změnila? Kdy si uvědomili, že něco není v pořádku? V jaké době se příběh teď odehrává? Doplnuje stručně pouze nejpodstatnější informace – v čele naší vlády stanula tři roky po válce Komunistická strana Československa jako jediná strana ve vládě a hned po svém nástupu (tzv. Vítězný únor 1948) začala zavádět změny jako znárodnění majetku (duben 1948) a novou Ústavu (květen 1949). Republiku vyhlásili za lidově demokratickou, jasně se hlásící k socialismu s přijetím vzorů ze SSSR.

Řazení pojmů / práce ve skupině

Lektor vytáhne další lístky se znaky režimů. Studenti se dají opět do skupin, každý dostane dva pojmy a zkusí je opět přiřadit na velký papír na zdi do sekce Totalita nebo Demokracie. Jejich úkolem bude spojit tyto pojmy s prožitým příběhem, zaznamenat, kterou situaci příběhu jejich pojem vystihuje a jak. Mluvčí skupiny potom sdělí ostatním zjištění a zařadí pojmy na list se znaky režimů. V závorce uvádíme nápovědu pro pedagoga, k jaké situaci z příběhu se pojem vztahuje, aby případně mohl nabídnout pomocnou ruku studentům.

Navádějící otázky pro reflexi:

- **vize budoucnosti** (psaní manifestu)
- **cenzura** (zakázaná literatura – Masaryk, zakázaná nebo nevhodná hudba – Muddy Waters)
- **kolektivizace** (znárodnění tužek)
- **tvorba elity** (učitelka si ponechává zabavený majetek studentů, ti, co jsou ve vedení, mají jiná pravidla; Filipovi se díky otcově funkci promíjí porušení pravidel)
- **manipulace strachem, vnější nepřítel** (učitelka obhájí fyzické tresty potřebou bezpečí před možným návratem nepřítelů)
- **vyhrožování** (odpůrcům z řad studentů učitelka vyhrožuje, že se nedostanou na vysokou školu)
- **manipulace informacemi, překrucování pravidel** (přepis manifestu na nástěnce)
- **uniformita** (naděje se maluje pouze jako hvězda, psaní stejnými tužkami)
- **fyzické násilí za odpor** (kdo nemaluje, nebo jinak narušuje činnost při malování hvězd a výzdoby nástěnky, je potrestán za dveřmi)
- **udavačství** („Co ti šeptal spolužák? Přijďte mi to nahlásit do kabinetu.“)

(Končí třetí vyučovací hodina.)

➡ 12. Postoje ve třídě k „zakázané hudbě“ / práce ve skupině

Popis aktivity

Lektor navazuje na příběh – připomíná situaci, jak učitelka, než odešla do kabinetu, vyzvala studenty k udavačství a ve třídě se rozpoutala hádka. Oliviiiní spolužáci se začali hádat, jestli Filip má právo poslouchat zakázanou hudbu, nebo ne. Účastníci společně navrhnou, jaké postoje se mohly ve třídě objevit. Lektor vybírá tři hlavní – pro zákaz hudby (na straně učitelky), proti zakazu a neutrální. Studenti se rozdělí do tří skupin. Každá skupina bude mít za úkol prozkoumat jeden postoj. V rámci skupiny krátce diskutují, jaké argumenty by jim přidělený postoj podporovaly.

Reflexe / rozhovor v kruhu

Všichni se usadí v kruhu a své závěry shrnou pro ostatní. Lektor se doptává, proč si myslí, že byli někteří pro, jiní proti a někteří mlčeli a také jaký názor měli na Filipa a zákaz hudby.

➡ 13. Hádka studentů o pauze / improvizace, živý obraz

Popis aktivity

Lektor vyzve studenty k tomu, aby vytvořili živý obraz toho, jak to v pauze mohlo ve třídě vypadat. Studenti se rozdělí do tří skupin podle postojů – **pro**, **proti** a **mlčící**. Každá skupina si v prostoru zaujme své místo a vyzkouší si zahrát po dobu jedné minuty tuto hádku. Udělají ještě jeden pokus, kde zkusí náladu situace zveličit a vtěsnat do pěti vteřin. Po pěti vteřinách ustrnou v živém obraze, který zachycuje atmosféru velké hádky – včetně výrazů tváře a postojů těl.

Reflexe / rozhovor v kruhu

Lektor se ptá studentů, zda jim tento obraz nepřipomíná nějakou situaci, kterou už dnes vytvářeli. Kde už dnes stáli v pozicích *pro*, *proti*, *mlčící*? Bylo to hned na začátku v obraze války. Připomínají si další pojmy z prvního obrazu – *elita*, *vnitřní nepřítel*, *vnější nepřítel*. Společně hledají paralely, kdo by v této situaci byla elita, kdo vnitřní nepřítel apod.

Elita – učitelka

Vnější nepřítel – nejdřív Německo, poté cokoliv ze západu, „zkažení imperialisté“ a kapitalisté, jak je označoval Klement Gottwald.

Vnitřní nepřítel – Filip se svou zakázanou hudbou, všichni, kdo nesouhlasí s učitelkou či režimem.

Spolupracující – prorežimní spolužáci, kteří věří systému, mají z něj výhody, nebo je prostě baví společné akce (např. příprava programu k výročí republiky).

Mlčící – ti, co nevědí, čemu věřit, nebo se obávají ztráty bezpečí.

Lektor připomíná sousloví, které obraz konce války zastřešil – polarizace směřující k dehumanizaci. Zkusí si odpovědět, co by to znamenalo v této naší situaci mezi spolužáky? Kdo je označen za odpůrce režimu? Pokud by byl Filip takto označen, co způsobí taková nálepka u prorežimních spolužáků? Jak se pak budou k němu chovat? Je možné, že by mohl být nahlížen jako de-human, tedy ne-člověk – ten kdo nemá stejná práva jako ostatní?

Lektor uzavře diskusi slovy:

„A pokud si pamatujete na první obraz takto rozpolcené společnosti, tak víte, kam to může vést.“

➡ 14. Kde stojí Olivie? / osa rozhodnutí

Popis aktivity

Teď se v představě vrátí studenti k Olivii a představí si, co si o sporu asi myslí, vzhledem k tomu, co o ní ví. Na jedné straně věřila v ideje, bavily ji oslavné tance, na druhé straně, byla svědkem situací, které ji rozhodily. Poté si studenti v prostoru představí nakreslenou osu, kde jedna strana prostoru je souhlas s režimem a děním ve škole a druhá strana představuje nesouhlas a vzdor. Studenti se pak v roli Olivie (každý má o ní vlastní představu) postaví na této ose, dle toho, na kterou stranu se a v jaké míře kloní.

Reflexe

Lektor se ptá vybraných studentů, proč stojí právě tam, kde stojí. Studenti v první osobě, jako Olivie, odpovídají, jaké byly argumenty pro tento postoj.

➡ 15. Organizované oslavy / tanec

Pomůcky – přehrávač s hudbou typickou pro spartakiádu

Popis aktivity

Lektor uvede, že se ve třídě začaly chystat organizované oslavy k výročí osvobození republiky. Požádá studenty, aby oprášili a trochu obnovili tanec, který tančili na začátku workshopu. Předtancovávat budou opět střídající se studenti v roli Olivie. Opět se tančí zády k nástěnce (je možné užitím anachronické hudby předznačit budoucí spartakiády, lektor v závěru studentům účel anachronismu vysvětlí). Lektor může zadání dát v roli učitelky. Po zahájení tance zničí v roli učitelky nástěnku. Dopíše tam „FUJ“, domaluje růžky nebo láhev Gottwaldovi, strhne dvě hvězdy, roztrhává nápisy apod. Snaží se to dělat nenápadně, když studenti tančí a hraje nahlas hudba.

➡ 16. Zničení společného díla se připíše vnitřnímu nepříteli / polostrukturovaná improvizace, malé řazení pojmů

Pomůcky – příloha Znak režimů 4 - malé řazení pojmů (rozstříhané na 10 lístečků po jednom pojmu)

Popis aktivity

Studenti tančí na hudbu zády k nástěnce. Jeden ze studentů předtančuje. Lektor mezitím likviduje nástěnku, až je hotov začne volat a ukazovat na ni. Zastaví hudbu a obviní z jejího zničení Filipa. Následně studenti v roli Olivie vyjadřují její pocity.

Lektor v roli učitelky:

„Co to má znamenat? Kdo to udělal? Skandál! Vidíte to? Nepřítel je mezi námi! My tady něco budujeme, snažíme se... To byli nepochybně imperialističtí agenti. Nesměj se, jsou všude. I v těch nejvyšších místech. Včera odvezli předsedu MNV, Filipova otce, o kterém vyšlo najevo, že rozvracel republiku. Našli u něj nějaké nevhodné letáky s Benešovým projevem... a jeho synek Filip je také pěkné kvítko, to už víme, díky Olivii. Určitě to byl on. Chtěl se jistě pomstít, když si tu dnes byl pro věci. Nemusíte se ho ale už obávat, byl tu naposledy. Je vyloučen ze školy, jeho další studium bylo shledáno jako nežádoucí.“

Lektor si sundá šátek a vyzve studenty, aby na jeho neutrální dotek (na rameno) řekli v první osobě, co se teď Olivii honí hlavou.

Reflexe / rozhovor v kruhu

Lektor otevře společnou diskusi otázkami k dění ve třídě:

„Co se právě stalo? Někdo zničil nástěnku? Co myslíte, kdo to byl? Proč si myslíte, že učitelka chtěla, aby to vypadalo, že to byl Filip?“

Lektor doplní, že šlo o známou techniku, kdy je odpůrce režimu označen za „zlo“, leckdy s podvrhnutými důkazy, aby se předešlo případnému vzdoru nebo zastání ze strany spolužáků.

Studenti společně rekapitulují nové informace z příběhu.

Lektor navrhuje dotazy:

„Co jsme slyšeli o Filipově otci? Všimli jste si? Kdo byl Filipův otec? Kam byste ho zařadili – mezi elitu nebo odpůrce režimu? Změnilo se toto jeho zařazení v průběhu příběhu?“

Kontext (lektor doplňuje informace)

Lektor doplní, že zde se vycházelo ze skutečného příběhu pamětnice Zdeňky Burešové z Uherského Hradiště. Její otec, krajský soudce, přišel o práci, protože kritizoval komunistickou stranu, a poté musel vykonávat nejnáročnější fyzické práce. Při manipulaci s těžkou traverzou utrpěl úraz a už nemohl pracovat. Zdeňka ve své vzpomínce říká: „*Co teď? Od soudu dostal nálepkou politicky nežádoucí a fyzickou práci už vykonávat nemohl.*”

Lektor vysvětlí, že taková „nálepka“ politicky nežádoucí se uváděla často v „kádrovém posudku“. Šlo o dokument, který rozhodoval téměř o všem – o přijetí do práce, povýšení, přidělení bytu nebo povolení dovolené. Se špatným posudkem byly všechny tyto možnosti prakticky uzavřené.

Text pro doplnění informací pro starší ročníky, nebo dle zájmu studentů a času v programu:

Kádrový posudek byl dokument, ve kterém režim hodnotil, jestli je člověk „vhodný“ nebo „politicky nežádoucí“. Podle něj se pak rozhodovalo o práci, povýšení, přidělení bytu nebo třeba o studiu pro děti.

Na začátku se hodně dívalo na původ – špatný posudek měli například rolníci, kteří nechtěli vstoupit do JZD (říkalo se jim „kulaci“), ve městech pak představovali nepřátelskou třídu továrníci a živnostníci („[buržousti](#)“) či majitelé obchodů („[šmelináři](#)“).

Později mohl člověk získat špatný posudek i za názory nebo chování – třeba za víru v Boha, kritiku režimu nebo Sovětského svazu.

Hodnotilo se také nedodržování norem socialistické morálky (nevěry, rozvody, alkoholismus, to vše bylo probíráno a hodnoceno kolektivem na pracovišti a objevovalo se v kádrovém posudku).

Později, v roce 1968, se posuzoval hlavně postoj k sovětské okupaci. Nesouhlas znamenal často konec kariéry pro celou rodinu.

Řazení pojmů / práce ve skupině

Lektor vytáhne další papírky se znaky režimů. Studenti tentokrát krátce a společně roztřídí pojmy na papír k nápisu Totalita nebo k Demokracii. Opět se snaží spojit tyto pojmy s prožitým příběhem, zaznamenat, kterou situaci příběhu tento pojem vystihuje a jak.

- vnitřní nepřítel, politicky nežádoucí, eliminace protivníků, politictí vězni, překrucování faktů, za všechno zlé může nepřítel (za všechno dobré vedení/strana), kádrování

(Končí čtvrtá vyučovací hodina.)

➤ 17. Filip vyzývá Olivii k útěku přes hranice / storytelling, ulička rozhodnutí

Popis aktivity

Lektor prozradí studentům, že v den, kdy Filipa vyloučili ze školy, dostala Olive od něj vzkaz, aby s ním utekla do zahraničí. Studenti teď udělají společně uličku rozhodnutí. V prostoru se vytvoří dvě proti sobě stojící řady a student v roli Olive uličkou prochází. Při procházení jedni studenti Olivii šeptají, proč by měla odejít, druzí, proč by měla zůstat (rozdělení určí náhodně lektor). Lektor vymění Olivii třikrát a také studenti si prohodí postoje, které obhajují. Počtvrté se studenti dají do řad dle vlastního názoru. Touto uličkou prochází poslední Olive a navazuje reflexe.

STORYTELLING

Lektor:

„Odpoledne, když šla Olive domů ze školy, našla ve skříňce vzkaz od Filipa. ‚Čau, Olive, už to tu nedávám. Dnes večer prchnu. Pojď se mnou! Jestli půjdeš, čekám tě v 8 na našem místě u Moravy.‘ Olive ten večer nemohla vůbec usnout. Nevěděla, co má dělat. Napadalo ji mnoho důvodů, proč by měla jít s Filipem, ale také mnoho pro to, tu zůstat.“

Opět vás rozdělím na dvě půlky – jedna je ta část Olive, která chce opustit Československo, druhá je ta, která jí říká, aby zůstala, aby neriskovala... Olive prochází svými myšlenkami – jeden z vás se teď stane Oliví a bude procházet touto uličkou – vy se stanete jejími myšlenkami a budete se ji snažit přesvědčit o tom, zda má odejít či zůstat.“

Reflexe

Po aktivitě se lektor ptá, co slyšely Olive, jestli je některá myšlenka přesvědčila, nebo zaujala. Ptá se také studentů, kteří byli Oliviiinými myšlenkami, jak jim bylo, za kterou stranu se jim mluvilo lépe? Co je přesvědčilo postavit se při čtvrtém opakování do vybrané řady?

➤ 18. Přejít přes hranice / hra v kolektivní postavě

Pomůcky – 6 židlí, nakreslené hvězdy studentů, kabát nebo jiný kostýmový znak pro pohraniční stráž

Popis aktivity

Lektor oznámí, že Olive se nakonec rozhodla s Filipem odejít. Studenti se stávají Oliví a vyrazí přes hranice. Cesta přes hranice probíhá podobně jako hra „cukr–káva–limonáda“. Na

konci místnosti jsou v linii rozestavěny židle symbolizující hranici a na zemi leží papírové hvězdy, které představují ptačí pohled na stromy v lese. Lektor představuje pohraniční stráž (obleče si kostýmový náznak). Stojí na konci místnosti za židlemi, studenti vyráží z druhé strany místnosti. Lektor reaguje na hluk a otáčí se. Když někoho uvidí se hýbat, odloží jednu židli pryč. Oznamuje studentům, že pokud budou pryč všechny židle, než se všichni dostanou za hranici, tak to znamená, že útěk Olivie s Filipem nezvládli a byli chyceni. Tato hra nesmí být dohrána. Lektor hru přeruší před tím, než přijdou studenti k hranici storytellingem.

Tip – Lektor musí být hned zkraye velmi přísný, otáčet se po půl vteřině, pouze při malém pohybu brát židle. Obvykle je prostor malý a studenti příliš rychlí.

STORYTELLING

Lektor (sundá kostým strážce):

Ted' hru přeruším, tak jako Filip přerušil v jednu chvíli útěk a zastavil Olivii. Zavřete oči a zkuste poslouchat, co jí řekl.

(Lektor pokračuje pološeptem za Filipa.)

„Olivie, vypadla mi po cestě z kapsy občanka. To je průšvih, já se musím kus vrátit. Kdyby ji našli, odnese to celá rodina. Prosím tě, počkej tady na mě. Za chvíli se vrátím. Vydrž, hned jsem zpátky!“

(Lektor nechá zaznít ticho a pokračuje.)

Olivie tam čekala ještě půl hodiny a pak se vydala Filipa hledat. Nenašla ho. A tak se za další hodinu a půl rozhodla vrátit domů.

Reflexe

Lektor vyzve studenty, aby otevřeli oči a krátce řekli, co myslí, že se stalo.

➡ 19. Rozsudek pro Filipa / simultánní reakce tělem za kolektivní postavu

Popis aktivity

Lektor seznámí studenty storytellingem s pokračováním příběhu. Na druhý den ráno šla Olivie k Filipovi domů a tam jí bytná řekla, že Filipa odsoudili na 10 let a poslali do tábora nucených prací na těžbu uranu na Jáchymovsko.

Reflexe

Každý, koho se lektor dotkne, řekne v roli Olivie (v 1. osobě), co se jí honí hlavou.

➡ 20. Dopis od Filipa / poslech v roli, storytelling

Pomůcky – příloha Znaky režimů 5 - za dopisem od Filipa – aktivita 19 (rozstříhané)

Popis aktivity

Lektor vyzve studenty, aby si sedli jako Olivie, jako na začátku workshopu, představili si, že jsou v Oliviiině pokojíčku a čtou si dopis, který přišel po třech měsících od Filipa.

Lektor (čte za Filipa):

Ahoj, Oli.

tak se nám to moc nepovedlo, co? Je to celé nějak obráceně... Nejdřív mě drželi v Hradišti, někdy jsem viděl, jak chodíte do školy. Kolem mne jen betonová cimra. Tma, zima a betonová podlaha politá vodou. Nebylo na co sednout, lehnout, přikrýt se. Spával jsem v rohu, rameny opřený o zed', abych si trochu odpočinul. Ovšem, jak dlouho to vydržíš s koleny? Šel jsem k zemi. Ztratil jsem sám sebe. Myslel jsem, že to nezvládnou. A poté následoval transport na Jáchymovsko do nápravně pracovních táborů u tamních uranových dolů. Zařadili mě do tábora Vykmánov II, kterému vězni říkali Elko. Stála v něm tzv. věž smrti, v níž se třídil prach s vysoce radioaktivní rudou. Hádej, proč se tak jmenuje. Zůstal jsem tam jen několik dní, protože mně přearadili do party zedníků, a teď nás posílají na různé stavby po táborech. Myslím, že to mi zachránilo to život. Až mě propustí, mamka mi domluvila, že mohu být hlídačem u nich ve fabrice. Tak se třeba dočkám a budu ozářen světly reflektorů – aut projíždějících ve čtyři ráno přes vrátnici. Neuvěříš, ale opravdu se na to těším. Budu si pít Pigi čaj, něco hezkého číst, a snít. A ty, nedělej vlny, ať se dostaneš na školu a změniš svět! Těším se, až se zas uvidíme!

Ahoj, Filip

Kontext (lektor doplňuje informace)

V dopisu přesně citujeme vzpomínku na hradištské vězení a Jáchymov pana Stanislava Holáně z Nedakonice, situaci útěku jsme měli možnost vybírat z mnoha zdrojů, inspirací byl nezdařilý pokus Františka Kolečkáře z Kunovic a jeho přítele.

Dle času lze doplnit:

Stanislav Holán byl odsouzen za protistranické tiskoviny na 14 let. Po propuštění z vězení se oženil s učitelkou a ta hned dostala výpověď a pak musela dělat ve škole uklízečku. Také jejich děti měly pak problémy s přijetím na studia.

František Kolečkář byl při útěku chycen, šel do vězení, ale jako nezletilý byl propuštěn. Druhý pokus o útěk se zdařil – do 99 žil v Kalifornii.

Do uranových dolů se posílalo běžně, neboť jsme měli tajnou dohodu se sovětským svazem o dodávkách uranu. Bylo tam potřeba pracovníků a často se tam posílalo i za z našeho pohledu drobné přestupky.

Společně studenti mohou zařadit další pojmy, které se vyskytly v našem příběhu: uranové doly, nesvoboda pohybu, nucené práce.

➡ 21. Blíží se přijímačky na vysokou školu (1951) / poslech v roli

Pomůcky – přehrávač s nahrávkou Muddyho Waterse

Popis aktivity

Lektor seznamuje s příběhem, který se blíží ke konci – je to už rok, co zatkli Filipa a Olivii čeká maturita a přijímací zkoušky na vysokou školu. Studenti opět sedí a představují si, že jsou Olivie v jejím pokojíčku.

STORYTELLING

Lektor:

Posad'te se, zavřete oči a představte si opět, že jste jako Olivie doma. Vzpomínky na kamaráda Filipa stále bolí, obzvláště, když posloucháte desku od něj, toho nevhodného Muddyho Waterse.

- *(Začne hrát Muddyho Waterse.)*

Už se ale objevují i pocity naděje a začínáte se těšit na změnu, na svobodu vysokoškoláka. Studenti si za Olivii zkusí představit, čím myslí, že se Olivie rozhodla být, na co se jako budoucí vysokoškolačka těší.

- *(Chvíli hraje hudba, při další promluvě lektora se zastaví.)*

Na druhý den půjde Olivie do školy a my se přesuneme v představě do třídy. Nezapomeňte pozdravit paní učitelku.

➡ 22. Podepiš, chceš-li na vysokou / polostrukturovaná improvizace, osa rozhodnutí

Pomůcky – šátek – znak učitelky, listina a pero pro podpis do strany

Popis aktivity

Lektor přichází naposledy v roli jako učitelka a vyzývá studenty k podpisu listiny pro vstup do strany, aby dostali vhodný kádrový posudek. Poté jsou vyzváni projevit svůj postoj opět na ose rozhodnutí.

Polostrukturovaná improvizace

Lektor – v roli učitelky:

Čest práci, studenti!

Studenti odpovídají, případně je gestem lektor v roli, vyzve k odpovědi.

Lektor – v roli učitelky:

„Studenti, už spolu budeme jen krátce a brzy vyletíte do světa, za vašimi sny a plány. Čím, že jste to chtěli být? ... No, každopádně, dnes budu rozesílat posudky k vašim přihláškám na vysoké školy. A než to skutečným, mám tady pro vás jedno krásné překvapení. Jelikož jste už všichni plnoletí, zde mám pro vás listinu pro vstup do Komunistické strany Československa. Podepište a staňte se našimi mladými kvetoucími komunisty.“

Osa rozhodnutí

Lektor vystoupí z role, sundá šátek a ptá se studentů, jak myslí, že se rozhodla Olivie. Opět postavením v prostoru na pomyslné ose rozhodnutí vyjádří názor a také míru přesvědčení o tomto postoji. Poté lektor prochází mezi studenty a na neutrální dotek mohou v první osobě (jako Olivie) sdílet, proč stojí, kde stojí.

STORYTELLING

Lektor:

Je asi jasné, co by se stalo s Oliviiinými sny a plány, kdyby nepodepsala. Když ale podepíše, jakoby schvalovala vše, co se stalo Filipovi.

Učitelčino hodnocení jejich rozhodnutí bylo běžnou součástí už zmiňovaného „kádrování“. Víte, jak to reálně tehdy v naší třídě proběhlo? V oktávě uherskohradištského gymnázia roku 1951 nebyla téměř polovina studentů z kádrových důvodů vůbec připuštěna k maturitě. Takže není jisté, jestli Olivie k maturitě vůbec šla. A zda podepsala nebo ne – mohlo už být jedno...

➡ 23. Schody nesvobody / studenti krácejí v prostoru k nastupující totalitě

Pomůcky – přílohy Výstup po schodech nesvobody_pro lektora, Výstup po schodech nesvobody_na zem

Popis aktivity

Lektor rozestaví vybrané znaky režimů (příloha Výstup po schodech nesvobody_na zem) podél místnosti, studenti se postaví v jedné nebo dvou řadách k prvnímu znaku. Poté lektor jako propagandista manipulativně čte kroky, které je potřeba udělat, aby došli k vytoužené skvělé budoucnosti. Vždy řekne jeden znak, a pokud studenti myslí, že s ním Olivie souhlasí, udělají krok k dalšímu znaku. Když se někdo zastaví, lektor se ptá, jestli je to opravdu takový nesouhlas, že by vyšli do ulic a začali se bouřit. Pokud ne, ať krok udělají. Každý student má svou verzi Olivie v představě, každá Olivie postupuje jinak, podle toho, jak ji vidí konkrétní student. Studenti se nesnaží jednat jednotně.

Lektor čte znaky režimů dle přílohy Výstup po schodech nesvobody_pro lektora. Instrukce je součástí této přílohy. Po posledním schodu vyzve studenty, aby pohlédli za sebe a uvědomili si, kam až jejich Olivie zašla, aby si zkusili odpovědět sami pro sebe, proč zašli, kam až zašli. Poté lektor přizná, že četl schody manipulativně, tak jak by je četla vláda, snažící se totalitu prosadit, aby studenti pocítili, jak nenápadně a plíživě se může vkrást.

ZÁVĚR A REFLEXE / rozhovor v kruhu

Pomůcky – příloha Výstup po schodech nesvobody_cizí státy

Popis aktivity

Studenti s lektorem usednou do kruhu k rozhovoru. Závěrečná reflexe je členěna do několika bloků. Čtvrtá část je potřebná pro uzavření programu, ostatní lze přizpůsobit situaci a skupině.

První část – pojmenování možných chyb

Navádějící otázky k diskusi: *Co by v dané situaci pomohlo? Co mohli naši spolužáci udělat lépe? Ve které chvíli se ještě něco dalo změnit?*

V navazující debatě je možné otevírat několik tematických linií – touha, mít se lépe, potlačuje kritické myšlení, nechat se vést je pohodlnější, než mít odpovědnost za své činy, strach z nepřítele či obava ze ztráty bezpečí je silný nástroj manipulace, slabá paměť – pravda se snadno překrucuje, pokud si ji nikdo nepamatuje a neověřuje fakta, pasivita. Vhodné je dotáhnout téma polarizace a dehumanizace – když je někdo označen nálepkou „podřadného člověka“, co se v tu chvíli dá dělat, a jaké nálepky dnes rozdělují společnost?

Druhá část – doplnění faktů

Lektor doplní informace, aby nedošlo ke zkreslení, že všichni pedagogové byly v té době jako tato učitelka. Vysvětlí případné užití hudby, která nespádala do tohoto období (spartakiádní hudba jako předzvěst budoucích spartakiád – 1. spartakiáda proběhla roku 1955).

Pokud byl v programu použit projev Klementa Gottwalda lze doplnit – v nahrávce prezidenta je odkaz na proces s Miladou Horákovou, kterou odsoudili na smrt, den po tomto sjezdu. Sjezd uskutečněný den před procesem mnozí nepovažují za náhodu, ale taktiku podchytit si potenciálně burcující obyvatelstvo. Na odpor se vždy stavěla mladá generace.

Třetí část – útěky z ČSR

Lze doplnit ještě jedno číslo na toto téma – 282 lidí našlo smrt na hranicích totalitního Československa.

A pro odlehčení atmosféry několik spíš už kuriózních příkladů útěků přes hranice.

Lidská vynalézavost byla silnější než železná opona. Ani strach z pohraniční stráže nedokázal zastavit ty, kteří toužili po svobodě. Lidé se pokoušeli dostat na Západ nejrůznějšími způsoby – pěšky, na lyžích nebo běžkách, na rogalu, ve větroni i v malých letadlech, ať už dopravních, práškovacích či dokonce vrtulnicích. Jiní zkoušeli horkovzdušné balony, traktory, podvozky vlakových vagonů nebo saně tažené koněm. Někdo prchal v sanitce či autobusu, jiní sáhli po vojenské technice – obrněném transportéru nebo tanku. Našli se i odvážlivci, kteří se ukryli v barelech od benzínu, anebo se pokusili překonat řeku po jejím dně ve vlastnoručně sestrojeném skafandru.

Čtvrtá část – reflexe zážitku

Lektor s žáky diskutuje o průběhu zažitých aktivit. K vybraným otázkám posílá do kruhu tužku a každý kdo ji má, mluví – jednou větou (včetně lektora). Na reflexe žáků u kolující tužky reaguje lektor pouze slovem děkuji, nezpochybňuje ani nehodnotí jejich názor.

Navádějící otázky pro reflexi:

- Jaký byl váš nejsilnější moment programu? (každý jedním slovem/jednou větou)
- Bylo vám někde nepříjemně, vadilo vám něco? (volně)
- Co si myslíte, že si zapamatujete nejvíce? (volně – navádění k rekapitulaci historických faktů)
- Bavil vás tento způsob učení se? (volně)

Pátá část – totalitní znaky v cizích státech

V případě času a chuti lze vyzvat studenty k prohlédnutí, kde všude by se v různých dobách a různých státech mohly najít znaky nastupujících nebo stávajících totalitních režimů (příloha Výstup po schodech nesvobody_cizí státy).

(Končí pátá vyučovací hodina.)

Sdílení zážitku

Pokud jste náš program realizovali, dejte nám vědět, jak se vám to líbil, co vám šlo, nebo nešlo, budeme moc rádi za zpětnou vazbu!

Máte doplňující dotazy? Nebo byste si raději zavolali naše lektorky, aby realizovali tento program u vás ve škole? Neváhejte nás kontaktovat!

Můžete nám napsat mail → plusko@slovackedivadlo.cz,
nebo zanechat vzkaz na našich sítích (Instagram, Facebook) → @sdplusko.
Děkujeme za Slovácké divadlo, že jste využili náš program.

Pozvánka

Program je stavěn podle posloupnosti „schodů nesvobody“, jak je zachytil George Orwell ve Farmě zvířat. Srdečně zveme doplnit program o zážitek při návštěvě Slováckého divadla. Přijďte se podívat na to, jak se zvířata vzbouřila proti útlaku lidí a zkuste v příběhu odhalit „schody nesvobody“, kterými jste si teď prošli v našem programu. Po inscenaci Farma zvířat lze navázat reflektivním workshopem, kde si zkusíme tyto schody k totalitě pojmenovat spolu.

Upozornění k autorským právům

Tento metodický materiál je určen výhradně pro pedagogickou práci ve škole v rámci výuky. Veškerá práva jsou vyhrazena © 2024 Slovácké divadlo, EDUdrama.

Bez předchozího písemného souhlasu Slováckého divadla není dovoleno tento materiál kopírovat, upravovat, šířit ani využívat pro komerční účely či samostatnou realizaci workshopů třetími stranami.